SUOMALAISET ETELÄVIROA TUTKIMASSA

Petri Kallio

Aluksi

Karl Pajusalua suurempaa eteläviron ystävää on vaikea kuvitella. Hän väitteli tohtoriksi maailman ensimmäisellä eteläviroon keskittyneellä väitöskirjalla (Pajusalu 1996), hän toimi vastaväittäjänä toiselle (Koponen 1998), ja hän on ohjannut kolmannesta lähtien melkein kaikki loput. Lisäksi hänen aloitteestaan perustettiin Tarton yliopistoon Etelä-Viron kielen- ja kulttuurintutkimuksen keskus. Kiitos Pajusalun eteläviro on lopultakin pääsemässä asemaan, joka sille kuuluu omana itsenäisenä itämerensuomalaisena kielimuotonaan.[1] Pitkään se kestikin, sillä eteläviro on tunnetusti vanhimpia itämerensuomalaisia kirjakieliä. Esimerkiksi Uuden Testamentin käännöksistä vain suomalaisten *Se Wsi Testamenti* (1548) ilmestyi aiemmin kuin etelävirolaisten *Wastne Testament* (1686).

Väitöskirjojen puuttumisesta huolimatta eteläviron tutkimushistoria ei ole itämerensuomalaisella mittapuulla lainkaan lyhyt, ja vaikka tutkimusten määrä pysyi pitkään vähäisenä, niiden laatu oli sitäkin erinomaisempi. Johann Gutslaffin *Observationes grammaticæ circa linguam Esthonicam* (1648) ja Ferdinand Johann Wiedemannin *Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt* (1864) olivat näet julkaisuhetkellään korkeatasoisimpia mistään itämerensuomalaisesta kielimuodosta laadittuja kielioppeja. Eteläviron tutkimushistorian voikin karkeasti jakaa baltiansaksalaiseen ja virolaiseen valtakauteen, mutta myös meitä suomalaistutkijoita on toisinaan mahtunut mukaan. Vaikka suomalaisesta viron tutkimuksesta on useita tuoreita historiikkeja (esim. Grünthal 2018; Remes 2019), eteläviro on niissä

[1] Eteläviron sisältyminen lukemistosarjaan *Eesti murded I–IX* (1961–2014) sekä sellaisiin perusteoksiin kuin *Eesti murrete sõnaraamat* (EMS) ja *Eesti murrete grammatika* (Viikberg 2020) osoittaa virallisen Viron edelleen pitävän eteläviroa murteenaan. Koska etelä- ja pohjoisviroa ei erota kieliraja vaan murrejatkumo, synkronisesti viroa onkin mahdollista yhä pitää yhtenä kielenä. Sen sijaan diakronisesti on selvää, että etelä- ja pohjoisviro olivat haarautuneet erilleen jo rautakaudella, vaikka viimeistään keskiajalla ne alkoivat lähentyä toisiaan. Muutoinkaan ei ole ikinä ollut olemassa pelkästään etelä- ja pohjoisviron muodostamaa yhteistä virolaista kantakieltä.

niin pienessä sivuosassa, että suomalaisten eteläviroa koskeva tutkimus ansaitsee Pajusalun kunniaksi oman historiikkinsa.

Lähivertailuja vuodesta 1650

Ymmärrettävistä maantieteellisistä syistä johtuen suomalainen viron tutkimus alkoi ja pysyi kauan pohjoisviron tutkimuksena. Jo 1650 julkaistiin Turun akatemian valtio-opin, historian ja lainopin professorin Michael Wexioniuksen (myöh. Gyldenstolpe) suurteos *Epitome descriptionis Gothiæ, Sueciæ, Fenningiæ et subiectarum provinciarum*, jonka luku *De Lingvis Sub Imperio Sveo-Gothico usitatioribus* sisälsi suomea ja viroa vertailleen 10-sivuisen alaluvun *De Convenientiâ ling. Fennicæ ac Æsthnicæ in specie* (Koski 1995). Emme silti varmuudella tiedä, oliko viime mainittujen takana Wexionius itse vai hänen oppilaansa tuleva runousopin professori Ericus Justander. *De Lingvis Sub Imperio Sveo-Gothico usitatioribus* oli näet samalla myös väitöskirja, jonka *præses* oli Wexionius ja *respondens* Justander, joten kirjoittaja saattoi tuolloiseen tapaan olla kumpi tahansa tai kumpikin yhdessä.[2]

Koska Gutslaffin eteläviron kielioppi (1648) jäi Viron tavoin myös Suomessa Stahlin pohjoisviron kieliopin (1637) varjoon, useimmille suomalaislukijoille ensikosketuksen eteläviroon tarjosi vasta August Wilhelm Hupelin *Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und den dörptschen* (1780), joka toimi vuosikymmeniä suomalaistutkijoiden viroa koskevana päälähteenä. Eteläviron tutkimusta ei kuitenkaan vielä syntynyt, vaan päinvastoin Tarton murre joutui tyytymään

[2] *De Convenientiâ ling. Fennicæ ac Æsthnicæ in specie* perustui Heinrich Stahlin (pohjois)viron kielioppiin *Anführung zu der Esthnischen Sprach* (1637), josta kaikki esimerkkisanat oli suoraan poimittu sellaisinaan. Virolaisesimerkkien viereen oli sijoitettu niiden suomalaisvastineet, joista silti vain osa löytyy Aeschillus Petraeuksen suomen kieliopista *Linguæ finnicæ brevis institutio* (1649). Näyttää siis siltä, että suomalaisvastineet oli käännetty varta vasten tähän alalukuun, jolloin niiden takana tuskin oli smoolantilaissyntyinen Wexionius vaan paljasjalkainen turkulainen Justander, jonka muutoinkin tiedetään viljelleen äidinkieltään suomea eri yhteyksissä (Pitkäranta 2004b). Alaluvussa hyödynnetty aikaansa edellä ollut vertaileva metodi saattoi silti olla Wexioniuksen käsialaa, olihan hän 1636 opiskellut Leidenin yliopistossa opettajanaan Marcus Zuerius van Boxhorn (Pitkäranta 2004a: 378), joka tunnetaan tai ainakin kuuluisi tuntea vertailevan indoeuropeistiikan todellisena perustajana (ks. Van Driem 2001: 1039–1051).

pelkkiin alaviitteisiin sellaisissa klassikoissa kuin Henrik Gabriel Porthanin *De præcipuis dialectis linguæ Fennicæ* (1801: 2–3) ja Matthias Alexander Castrénin *De affinitate declinationum in lingua Fennica, Esthonica et Lapponica* (1839: 19). Toki poikkeuksia oli, ja heistä tunnetuin oli itse Elias Lönnrot. Tosin hänkin vain ohimennen mainitsi Tarton murteen persoonapäätteelliset passiivit artikkelisarjassaan *Bidrag till Finska Språkets Grammatik* (1842: 43).

Joka tapauksessa juuri Lönnrot teki ensimmäisenä suomalaisena kielitieteellisen tutkimusmatkan Viroon vuonna 1844 (Remes 2015). Valtaosan Virossa viettämästään puolesta vuodesta hän oleskeli Tartossa, mutta hän teki myös melkein seitsenviikkoisen kenttätyömatkan Võrumaalle[3] (Niit 1986: 406–409). Valitettavasti Lönnrot kuitenkin tyytyi esittämään eteläviroa koskeneet havaintonsa lähinnä matkakirjeiden muodossa lähimmille ystävilleen, jotka olivat vielä vähemmän lingvistejä kuin hän itse. Esimerkiksi lääkärikollegalleen Frans Johan Rabbelle Lönnrot kirjoitti, että Tarton virossa on jälkiä vokaalisoinnusta (27.8.1844 = 1990: 227–228) ja että myös nomini- ja verbitaivutukseltaan Tarton viro muistuttaa enemmän suomea kuin Tallinnan viro (18.10.1844 = 1990: 229–230). Ikävä kyllä hän ei kuitenkaan avannut näkemystään tarkemmin.

Ainoastaan Johan Vilhelm Snellmanille 1.11.1844 lähettämäänsä kirjeeseen Lönnrot liitti kielellistä aineistoa eli säkeitä tunnetusta kansanlaulusta *Venna sõjalugu* Tallinnan ja Tarton kirjakielillä sekä omana runomittaisena suomennoksenaan (Snellman 1994: 623–627). Tosin hänen Tarton murteensa oli kaikkea muuta kuin autenttista eteläviroa pohjoisvirolaisuuksineen (vrt. *lähep* pro *lätt*, *sõas(sa)* pro *sõan*, *linna* pro *liina* jne.). Ei siis ihmekään, että hän kuvitteli Tallinnan ja Tarton murteita yhtä läheisiksi kuin hämäläis- ja savolaismurteita ja että hän leimasi kahden eri kirjakielen olemassaolon viroa hädin tuskin osanneiden saksalaispappien tekemäksi virheeksi. Virkaanastujaisesitelmässään *Några ord om finskans, estniskans och lappskans inbördes förhållande* (1853) hän käsittelikin viroa monoliittina mainitsematta sen enempää Tallinnan kuin Tartonkaan kirjakieltä.

---

[3] Võrumaalla tarkoitan tässä ja jatkossa võron puhuma-aluetta vastaavaa historiallista Võrumaata enkä siis nykyistä paljon pienempää Võrun maakuntaa.

Eteläviron hivuttautuminen suomalaistutkimukseen

Ensimmäinen eteläviroa tarkemmin käsitellyt suomalainen oli Anders Johan Sjögren, jota voidaan perustellusti pitää maailman ensimmäisenä baltofennistinä eli itämerensuomalaisten lähisukukielten asiantuntijana. Koska hänen tutkijankuvalleen oli tyypillistä mielenkiinto heikosti dokumentoituihin kieliin, itämerensuomalaisista kielistä häntä kiinnostivat enemmän pikkukielet vepsästä liiviin kuin hänen oma äidinkielensä suomi tai kumpikaan viron kirjakielistä. Artikkelissaan *Zur Ethnographie Livlands* (1850) hän päätyikin eteläviroon puolivahingossa selvittäessään, mitä itämerensuomalaista kieltä puhuttiin Seltinghofissa (nyk. Zeltiņi) ja Aahofissa (nyk. Lejasciems). Siitäkin huolimatta että hän joutui tyytymään muiden keräämiin ortografisesti kömpelöihin materiaaleihin, hän päätyi silti oikeaan johtopäätökseen, että tämä nyttemmin leivuna tunnettu kielimuoto oli lähempänä Tarton ja Võrun viroa kuin Tallinnan viroa saati Salatsin liiviä.

Sjögren palasi ensimmäiseltä liiviläisalueille suuntautuneelta kenttätyömatkaltaan vuonna 1846 etelävirolaisen kielialueen läpi suunnilleen nykyistä Valga–Tartto-maantietä pitkin. Reitistä huolimatta hänen 2020 julkaistujen päiväkirjojensa ainoa lingvistinen huomio oli, että latvialaisvirolainen kieliraja oli tuolloin Embach (nyk. Väike Emajõgi) ja vasta Teilitzissa (nyk. Tõlliste) hän kuuli kunnolla viroa (21.9.1846). Tunnetusti Valgan virolaistuminen ajoittuikin 1800-luvun jälkipuoliskolle (Mela 2001: 83–84), mutta toisaalta Sjögrenin havaintojen luotettavuuteen ei voinut olla vaikuttamatta hänen kiireinen matkustustahtinsa[4] eikä se, että hänen terveytensä reistaili ainakin kuvailemistaan rajuista yskänpuuskista päätellen. Tämä paluumatka jäikin hänen ainoaksi kosketuksekseen Etelä-Viroon, sillä menomatkan Sjögren oli seurannut vanhaa Tallinna–Pärnu–Riika-postimaantietä, kun taas vuoden 1852 toisen kenttätyömatkansa liiviläisalueille hän teki pääosin meritse.

Lönnrotin ja Sjögrenin jälkeen seuraava Virossa vieraillut suomalainen kielentutkija oli syksyllä 1854 August Ahlqvist, joka ei tiettävästi kuitenkaan käynyt Tarttoa etelämpänä (Haltsonen 1961: 64–65; Remes

[4] Esimerkiksi 22.9.1846 Sjögren kirjoitti lähteneensä Kuigatsista klo 7 ja saapuneensa 50 ¾ virstan päähän Tarttoon klo 12.15, minkä tarkoittama runsaat 10 km/t oli tällöin varsin tyypillinen postivaunujen keskinopeus.

2008: 178–180). Niinpä kun hän kirjassaan *Wiron Nykyisemmästä Kirjallisuudesta* julisti, että Tallinnan ja Tarton ”murretten erilaisuus ei ole iso” (1855: 8), hänen esimerkkisanansa heijastivat Tarton tällöin jo varsin pohjoisvirolaistunutta eteläviroa (vrt. *annap* pro *and*, *linnan* pro *liinan* jne.). Vaikka virolaiset kielinäytteet kattoivat sittemmin runsaat puolet hänen lähisukukielten lukemistostaan *Suomalainen murteiskirja* (1869), Tarton murteen osuus jäi silti vaivaiseen kolmeen Uuden Testamentin lukuun, joiden pohjana oli vain ortografialtaan hiukan uudistettu vuoden 1686 *Wastne Testament*. Opettajansa Lönnrotin tavoin Ahlqvistkin piti kahden eri virolaisen kirjakielen olemassaoloa haitallisena (esim. *Finlands Allmänna Tidning* 2.3.1871).[5]

Paremmin eteläviroon näyttäisi perehtyneen Julius Krohn, joka kesällä 1867 vieraili Tarton lisäksi myös Võrussa. Hänen sittemmin julkaisemansa *Wiron Kielioppi Suomalaisille* (Krohn 1872) käsitteli silti ”Räävelin murretta yksistään”, mutta hän tähdensi, että ”Tarton ja Veron murteet ovat tämän kanssa monin suhtein yhtäläiset, vaan eriävät kuitenkin sangen tärkeissä ja monissa seikoissa” (*ibid.*: 1). Ikävä kyllä hän mainitsi vain muutamia esimerkkejä (*ibid.*: 12, 19, 65), mikä olikin ymmärrettävää, kun kyse on oppi- eikä käsikirjasta. Jo esipuheessaan Krohn ounasteli, että ”olisi pitänyt odottaa akademikko Wiedemann’in tekeillä olevaa kielioppia”, ja toden totta viime mainitun *Grammatik der ehstnischen Sprache* (1875) oli mestariteos, joka ”pysyi ylittämättömänä 120 vuotta” (Kasik 2001: 71). Kuten jo Wiedemannin aikaisempi *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch* (1869), hänen kielioppinsa oli niin ikään pikemmin yhteis- kuin pohjoisvirolainen ottaen myös eteläviron kiitettävästi huomioon.

Wiedemannin sanakirjan sekä kieliopin lisäksi eteläviroa teki suomalaisyleisölle tunnetuksi hänen põlvalaissyntyisen kielenoppaansa Jakob Hurtin Helsingissä hyväksytty väitöskirja *Die estnischen Nomina auf -ne purum* (1886). Esipuheessaan Hurt (1886: IX) suositteli luopumaan Tallinnan ja Tarton virosta ja puhumaan sen sijaan pohjois- ja etelävirosta. Siinä missä Wiedemann jakoi jälkimmäisen yhä kahtia Tarton ja Võrun viroon, vasta Hurt sisällytti eteläviroon myös Etelä-Viljandin viron eli mulgin. Kun hän lisäksi mainitsi võron yhteyteen kuuluvaksi Pihkovan viron

[5] Lönnrot ja Ahlqvist eivät sinänsä olleet etelävirovastaisia, vaan kumpikin oli vilpittömästi huolissaan, että elleivät Tallinnan ja Tarton kirjakielet yhdistäisi voimiaan, ne tulisivat molemmat kuihtumaan saksan ja venäjän puristuksissa.

eli seton, häntä on oikeastaan kiittäminen eteläviron nykyaikaisesta klassifikaatiosta. Vieläkin vahvemmat Suomi-yhteydet oli virolaistutkija Oskar Kallaksella, jonka vaimo Aino oli yllä mainitun Krohnin kolmesta tyttärestä keskimmäinen ja jonka käsialaa olivat ensimmäiset kattavat monografiat lutsista ja kraasnasta.

Krohnin vanhimman tyttären Helmin mies oli puolestaan Eemil Nestor Setälä, jota ei tavata mainita viron tutkijana, vaikka hänen mestariteoksensa *Yhteissuomalainen äännehistoria I–II: Konsonantit* (1890–1891) selvitti tasapuolisesti jokaisen itämerensuomalaisen kielen konsonanttihistorian — siis myös viron mukaan luettuna eteläviron. Useimmista suomalaisedeltäjistään poiketen hänen tietonsa etelävirosta eivät rajoittuneet Tarton kirjakieleen, vaan hän oli tehnyt joulukuussa 1889 kenttätöitä võron ja seton puhujien parissa, kuten hän konsonanttihistoriassaan vahvistaa: ”Niissä virolaisissa murteissa, joita itse olen kuullut, olen alku-*h*:ta kuullut ainoastaan eteläisimmällä alueella Võrun ja setukais-murteissa” (Setälä 1890–1891: 326). Tosin hän ei välttämättä käynyt aivan Setumaalla saakka, sillä ainakin etukäteen hän oli suunnitellut Antti Jalavalle Võrusta lähettämässään kirjeessä (20.12.1889 = Posti 1964: 57) tapaavansa seton puhujia Neuhausenissa (nyk. Vastseliina).

Vielä unohdetummaksi suomalaiseksi eteläviron tutkijaksi on jäänyt Eemil Aukusti Tunkelo, joka kesällä 1900 kävi Setumaalla keräämässä arviolta 3000–4000 sanalipun kokoelman (Itkonen 1995: 571) mutta jonka ainoa eteläviroon jotenkin liittynyt julkaisu ilmestyi vasta lähes puoli vuosisataa myöhemmin (Tunkelo 1944). Lauri Kettusta voi puolestaan pitää vastakkaisena ääripäänä johtuen poikkeuksellisen värikkäistä matkakertomuksistaan (1945, 1948, 1960). Hänen ensi kosketuksensa eteläviroon tapahtui elokuussa 1909 Tartumaan Rõngussa, jonka ”kieli oli tosiaan hämmästyttävän erilaista kuin tuntemallani pohjoisalueella” (1945: 111). Kuultuaan taas elokuussa 1910 ensi kertaa võroa Räpinassa hän totesi, että ”olin tosiaan joutunut ikäänkuin uuden kielen piiriin” (1945: 161). Samalla Kettunen teki myös ensimmäisen lukuisista Setumaan vierailuistaan, mutta palaan hänen myöhempiin vaiheisiinsa tarkemmin vasta tuonnempana.

Suomen suurin eteläviron tutkija

2023 ei ole vain Pajusalun juhlavuosi vaan myös Heikki Ojansuun, jonka syntymästä on kulunut 150 ja kuolemasta 100 vuotta. Hänet tunnetaan parhaiten suomen murteiden ja vanhan kirjakielen tutkijana, mikä johtuu vain siitä, että niistä hän julkaisi useampia monografian laajuisia tutkimuksia. Sitä vastoin etelävirosta hän ehti julkaista vaivaiset kaksi artikkelia (1912a, 1912b), vaikka hän oli kolmella kenttätyömatkallaan kerännyt eteläviron murteista peräti noin 2000 sivua muistiinpanoja.[6] Ensimmäisen ja tärkeimmän matkansa hän teki 25.6.1910–29.6.1911,[7] kun taas kesinä 1912 ja 1914 hän kävi lähinnä vain täydentelemässä aiempia aineistojaan. Pertti Virtaranta on laatinut kahdesta ensimmäisestä matkasta niin seikkaperäisen selostuksen (Virtaranta 1973: 221–232; Virtaranta 1983: 198–208), että voin itse seuraavassa tyytyä vaatimattomaan referaattiin.

Ojansuun ensimmäinen matka alkoi 25.6.1910 vähemmän tieteellisesti, kun hän osallistui Tallinnan laulujuhlille (VII üldlaulupidu). Huvin jälkeen oli vuorossa työ, ja vietettyään ensin viikon Võrun kaupungissa hän kävi 5.7. alkaen läpi koko Võrumaan, kunnes 31.10. siirtyi Setumaan puolelle tekemään saman. Talvikuukaudet 25.12. alkaen Ojansuu vietti Tartossa vanhaa kirjaviroa tutkien, mutta 5.3.1911 hän lähti jälleen tien päälle edeten Tartumaalta Mulgimaalle. Vasta Saarden pitäjässä Ojansuu totesi lopulta tulleensa etelävirolaisen kielialueen ulkopuolelle, mutta hän jatkoi silti Riianlahden rannalle Häädemeesten pitäjään, jonka nimestä hän 10.4. kirjoitti tulevalle vaimolleen Ilta Ylpölle: ”Tässä pahain miesten maailmassa on olemassa sellainenkin kolkka, jonka nimi on Hyväin miesten kihlakunta. Hauskoja miehiä täällä onkin.” Kuten kaikki mainiosti tiedämme, Häädemeesten hyviin ja hauskoihin miehiin kuuluu myös Pajusalu.

17.4.1911 Ojansuu saapui leivun kielisaarelle, jossa hän ei tyytynyt vain löytämiinsä 106 elävään leivuun, vaan jäljitti myös kuolleita leivuja Aahofin vanhoista kirkonkirjoista (1912b: 13–15). 27.5. hän jatkoi vielä

---

[6] Useimpien auktoriteettien mukaan sivuja on tosiaan ”vain” noin 2000 (esim. Virtaranta 1973: 231–232; Korhonen 1986: 170; Grünthal 2018: 14). Toisinaan on kuitenkin puhuttu jopa noin 4000 sivusta (esim. Suhonen 1999: 83, 2006: 316), mutta tähän lukuun sisältynevät myös tyhjät kääntöpuolet.

[7] Vaikka Virossa oli tällöin edelleen käytössä juliaaninen kalenteri, antamani päivämäärät ovat Suomessa jo käytetyn gregoriaanisen kalenterin mukaisia.

etelämmäksi lutsin kielisaarelle oleskellen pisimpään Pildan pitäjän Kirbun kylässä (nyk. Škirpāni), jossa kieli oli säilynyt elinvoimaisimpana, jos kohta myös lutsin puhujia oli hänen mukaansa ”tuskin enempää kuin 200” (1912b: 18). Luonnollisesti seuraava kohde olisi ollut kraasnan kielisaari, mutta sen sijaan Ojansuu päättikin 22.6. lähteä kotimatkalle, ehtiäkseen omiin häihinsä 22.7. Vasta kesäkuussa 1912 hän lähti toiselle matkalleen, ja Setumaalla ensin poikettuaan hän 14.7. saapui lopultakin kraasnan kielisaarelle, josta hän löysi enää 26 eteläviron taitoista. Vielä saman kuun puolella Ojansuu jatkoikin Võrumaan ja leivulaisalueen kautta edelleen Riikaan tutkimaan Liivinmaan virolaisista kertovia vanhoja asiakirjoja, kunnes palasi Suomeen elokuun alussa.

”Eteläviron äännehistoria pitäisi saada valmiiksi syksyyn 1913 mennessä,” kaavaili Ojansuu vielä Kraasnassa 15.7.1912, mutta sitä vastoin hän lähtikin kolmannelle eteläviron kenttätyömatkalleen kesällä 1914. Kumma kyllä myöhemmät henkilö- ja tutkimushistoriat tuntevat yleensä vain kaksi ensimmäistä matkaa (esim. Virtaranta 1973: 222; Virtaranta 1983: 199; Korhonen 1986: 170; Suhonen 2006: 316; Grünthal 2018: 14),[8] vaikka aikalaiset tunsivat lisäksi kolmannenkin (esim. Tunkelo 1923: 3–4; Wichmann 1924: 75). Kolmas matka lienee jäänyt tuntemattomimmaksi siksi, että mukana oli tällä kertaa rouva Ilta Ojansuu (N.N. 1938: 7), jolle melkein päivittäin lähetettyjen kirjeiden ja korttien ansiosta tiedämme kahdesta ensimmäisestä matkasta vähäpätöisimmätkin yksityiskohdat — kuten vaikka sen, että 19.4.1911 Seltinghofissa oli ”ihanaa päivänpaistetta, länsituuli leuto, linnunlaulua, valkoperhonen, mehiläisiä, sontiaisia ja sammakoita”.

Inspiraationa kolmanteen eteläviron kenttätyömatkaan saattoi olla Ojansuun kesällä 1914 saama tuliterä fonografi,[9] jolla hän heti heinäkuussa

---

[8] Väärinkäsityksen takana lienee ollut nimenomaan Virtaranta, jota edeltäneissä lähteissä en ole nähnyt kenenkään puhuvan ainoastaan kahdesta matkasta — ellemme laske Ojansuun mahdollisesti itsensä anonyymisti kirjoittamaa *Tietosanakirja*-artikkelia *Ojansuu, Heikki August (s. 1873)*, jossa kirjoitushetkellä paikkansa pitäen hänen todettiin tehneen ”kielitieteellisiä tutkimuksia – – 1910–11 ja kesällä 1912 etelävirolaisilla kielialueilla Liivinmaalla, Pihkovan ja Vitebskin kuvernementeissa” (N.N. 1914: 1473).

[9] Kettusen muistelmissaan kertoman mukaan hän, Ojansuu, Tunkelo ja etnomusikologi Armas Otto Väisänen olivat yhdessä tilanneet Saksasta Excelsior-merkkiset matkafonografit vaharullineen, jotka he saivat Helsingin tullista kesällä 1914 (Kettunen 1945: 248–249; Kettunen 1960: 430).

tallensi kraasnaa (Weber 2021a: 345–347). Valinta kohdistui kraasnaan epäilemättä siksi, että hän näki jo ennalta sen sammuvan eteläviron murteista seuraavana. Koska edellä mainittu Kallas oli lähinnä folkloristi, Ojansuu jäikin ainoaksi kraasnaa dokumentoineeksi lingvistiksi. Muuta mainitsemisen arvoista ei matkalla näytä tapahtuneenkaan, sillä 22.7.1914 Ojansuu raportoi lakonisesti Setälälle (Karlsson 2000: 169): ”Olen äskettäin palannut noin 6-viikkoiselta matkaltani. Otin m. m. vähän viimeisten Kraasnan virolaisten puhetta ja laulua fonografiin.” Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä tämä jäi lopulta Ojansuun viimeiseksi matkaksi etelävirolaisten keskuuteen, vaikka hän edelleen suunnitteli neljättä matkaa kesälle 1923 (Kettunen 1948: 208–209).

Miksi Ojansuu ei koskaan julkaissut etelävirosta enempää, on yleensä selitetty hänen kuolemallaan lavantautiin 18.1.1923 ainoastaan 49 vuoden iässä. Tämä vastaus ei kuitenkaan selitä sitä, miksi hän ei julkaissut juuri mitään eteläviroa koskevaa viimeisenä elinvuosikymmenenään,[10] jolloin hän oli muutoin oma tuottelias itsensä. Hänen muistiinpanoihinsa tutustuneena olen samalla kannalla kuin hänen oppilaansa ja ystävänsä Kettunen, jonka mukaan ”Ojansuu oli – – kerännyt kokoon ainesten paljouden ilman selvää systeemiä, ehkä enemmän kuunnellen kuin kysellen”, ja niinpä ”keskitetyn kyselysysteemin puuttuessa jäivät laajat ja oivalliset muistiinpanot hajanaisiksi” (1948: 209). Yhtä kaikki Ojansuu jää historiaan ainoana lingvistinä, joka ehti ajoissa kaikille kolmelle etelävirolaiselle kielisaarelle.

Viron ensimmäisen tasavallan suomalaisvieraita

Koska Kettunen toimi 1919–1924 Tarton yliopiston ensimmäisenä itämerensuomalaisten kielten professorina, hän oli luonnollisesti paraatipaikalla viron tutkimuksen suhteen. Ilmeisen tietoisesti hän silti vältteli eteläviron tutkimista Ojansuun eläessä, sillä viime mainittu oli järkyttynyt pahoin luettuaan *Postimees*-lehdessä 4.3.1911 julkaistun pikku-uutisen, että Kettunen oli tällöin tekemässä kenttätöitä Võõpsussa Võrumaan ja

[10] Ainoana poikkeuksena oli Ojansuun kirjoittama alkupuolisko *Tietosanakirja*-artikkeliin *Viron kieli ja kirjallisuus* (Ojansuu & Suits 1919: 1352–1361), jossa muun muassa lueteltiin kokonaiset 40 etelävirolaista erityispiirrettä.

Setumaan rajalla. Ennen pitkää tietenkin selvisi, ettei Kettunen suinkaan tullut anastamaan Ojansuun tutkimusaihetta vaan ainoastaan hankkimaan vertailuaineistoa omalle Kodaveren murteen tutkimukselleen, mutta sovusta huolimatta Kettunen jätti jatkossa suosiolla eteläviron Ojansuun kontolle (1945: 184–186). Ojansuun kuoltua taas Kettunen olisi mieluiten ”uskonut koko eestin kielen tutkimisen maan omien poikien huomaan” (1948: 209).[11]

Onneksi Kettunen ei kuitenkaan noudattanut omaa toivettaan, vaan jatkoi viron tutkimista Suomeen palattuaankin. Silti eteläviroon hän kajosi yhä ani harvoin: *Eestin kielen äännehistoria* (1929/1962) käsitteli toki eteläviron poikkeusedustuksia moitteettomasti sisältäen jopa liitteen *Huomattavimmat eteläeestiläisyydet* (s. 193–196), mutta koko uransa aikana hän julkaisi ainoastaan kaksi eteläviroon keskittynyttä artikkelia (1914, 1933), joista jälkimmäinen oli myöhästynyt vastine Ojansuun kaksi vuosikymmentä aikaisemmin julkaisemalle artikkelille (1912a). Tosin vastine perustuikin pitkälti Kettusen vasta kesällä 1932 tekemään lopulta ainoaksi jääneeseen matkaan leivulaisalueelle (Kettunen 1960: 178–181). Aivan kuin jo vuosia sitten seton tutkimus oli palvellut Kodaveren murteen tutkimusta, myös nyt leivun tutkimus palveli liivin kielen tutkimusta.

Jopa Kettustakin läheisempi Ojansuun oppilas ja ystävä oli Niilo Ikola, joka niin ikään tunnetaan parhaiten suomen murteiden ja vanhan kirjakielen tutkijana. Kaikesta huolimatta hänkin suuntasi kesäkuussa 1930 lähinnä Tartumaalle mutta osin myös Võrumaalle kenttätöihin, joiden tuloksena syntynyt *Eteläviron verbien persoonapäätteistä* (1932) oli pitkään laajin suomalaisen julkaisema eteläviroon keskittynyt tutkimus. Vielä kauemmaksi uskaltautui Lauri Posti, joka elokuussa 1936 käväisi viimeisenä suomalaislingvistinä paikan päällä tutkimassa sekä leivua että lutsia (Itkonen 1983a: 3). Tosin matkansa konkreettisiin tuloksiin hän palasi kunnolla vasta neljännesvuosisata myöhemmin artikkelissaan *Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä* (Posti 1961), jossa hän pohti eteläviron *s*-konjugaation alkuperää.

---

[11] Aikansa lapsena Kettunen ei osannut aavistaa, että Neuvosto-Virossa maan omat tyttäret Salme Tanning, Hella Keem ja Salme Nigol tulisivat toimimaan eteläviron tutkimuksen kantavina voimina.

Eteläviron tutkimusta rautaesiripun varjossa

Jo Sjögrenistä ja Castrénista lähtien suomalaisen fennougristiikan tavaramerkkinä on ollut se, että aineskokoelmia kerätään enemmän kuin ehditään julkaista. Kuten edeltä olemme havainneet, tämä on pätenyt myös suomalaiseen eteläviron tutkimukseen. Ensimmäisen maailmansodan seurauksena kraasnalaiset olivat joutuneet rautaesiripun taakse, ja nyt kun toisen maailmansodan seurauksena sama tapahtui myös muille etelävirolaisille, suomalaisilla eteläviron tutkijoilla olisi vihdoin ollut oiva tilaisuus keskittyä jo kerättyjen aineistojen julkaisemiseen. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut, vaikka tarkalleen puoli vuosisataa sitten Ojansuun etelävirolaisten aineskokoelmien painokuntoon saattamiseen sekä julkaisemiseen olisi ollut valmiina ”kolmen nuoren tutkijan ryhmä” (Virtaranta 1973: 232–233).

Suomalainen eteläviron tutkimus elpyi samaa tahtia Neuvosto-Viron avautumisen kanssa. Siitä vastasivat muun muassa Terho Itkonen (1975), Osmo Ikola (1982), Tapani Lehtinen (1985) ja erityisesti Seppo Suhonen, joka jatkoi eteläviron parissa myös Viron vapauduttua (1989, 1990, 1997a, 1997b, 1999, 2002). Juuri Suhonen onkin hyödyntänyt Ojansuun aineistoja eniten — tai ainakin siihen asti kun Virossa julkaistiin äskettäin etelävirolaisten kielisaarten lukemisto, jossa on kymmeniä sivuja Ojansuun tallentamaa leivua ja kraasnaa (Mets et al. 2014: 23–37, 277–294). Vielä ennen neuvostoajan loppua ilmestyi myös Kalevi Wiikin monografia *Viron vokaalisointu* (1988), jossa eteläviro oli ymmärrettävistä syistä tärkeässä roolissa. Myöhemmin hän julkaisi lisäksi pari etelävirolle kokonaan omistettua artikkelia (1998, 1999).

Rautaesiripun varjossa aloitti uransa niin ikään Eino Koponen, joka innostui etelävirosta jo 1970-luvun lopulla. Koska ulkomaalaisilla ei ollut asiaa Etelä-Viron maaseudulle ennen miehitysvallan päättymistä, hänkään ei vuosikausiin päässyt tallinnalaisia murrearkistoja lähemmäksi eteläviroa. Viron vapauduttua hän pistikin välittömästi tuulemaan: ensin valmistui lisensiaatintutkielma *Viron murresanaston etelävirolainen komponentti* (1993) ja sitten väitöskirja *Eteläviron murteen sanaston alkuperä* (1998). Jälkimmäinen on edelleen laajin suomalaistutkimus etelävirosta, jota käsittelevänä suomalaisväitöskirjana se on niin ikään jäänyt ainoaksi laatuaan. Koponen ei siis ole saanut tieteellistä jälkikasvua, ja toisaalta myös hän itse on sen koommin keskittynyt eteläviron sijasta enimmäkseen saameen.

Viron etelämurteesta eteläviron kieleksi

Tarton murteeseen perustuneen vanhan kirjaeteläviron jo 1580-luvulla alkanut tarina päättyi lopulta vuonna 1913 (Tóth 2019). Vuonna 1988 alkoi kuitenkin syntyä uusi kirjaeteläviro tällä kertaa võron murteen pohjalta (Iva 2007). Jo Wiedemannin mielestä *werroehstnisch* oli suositeltavampi nimitys etelävirolle kuin *dörptehstnisch* (Wiedemann 1864: 3), ja uudesta eteläviron kirjakielestä tulikin *võro (kirä)kiil*. Vaikka eteläviroa ja võroa ei voi vielä pitää synonyymeinä, tilanne saattaa tulevaisuudessa muuttua, mistä esimerkkinä suomen kieli, joka nykyisin tarkoittaa ihan muuta kuin Mikael Agricolan lähinnä lounaismurteita vastannut *Somenkieli*. 1995 perustetun Võrun instituutin ansiosta uusi kirjaeteläviro on kolmessa vuosikymmenessä päässyt pidemmälle kuin vanha kolmessa vuosisadassa[12] — vieläpä täysin oikeutetusti ainakin näin tuoreimman suomalaistutkimuksen näkökulmasta.

Suomalaistutkijoista jo Paavo Ravila oli kiinnittänyt huomiota eteläviron jopa myöhäiskantasuomea varhaisempiin arkaismeihin (Ravila 1959: 183–184).[13] Täten hän tavallaan ennakoi Pekka Sammallahden käänteentekevää sukupuuta, jossa juuri eteläviro haarautui ensimmäisenä muusta itämerensuomesta (Sammallahti 1977: 132). Siinä missä Virossa Tiit-Rein Viitso ilmoittautui välittömästi kannattamaan eteläviron sekä liivin varhaista haarautumista (Viitso 1978: 99), Suomessa Sammallahden artikkeliin saatettiin jättää kokonaan viittaamatta laajimmissakin samaa aihetta käsitelleissä aikalaistutkimuksissa (esim. Itkonen 1983b). Niinpä toistaiseksi viimeisinkään alan suomalaisoppikirja ei itämerensuomalaisia

---

[12] Võron lisäksi uutta kirjakieltä on kehitelty myös setolle, mulgille ja jopa lutsille, mutta ainakaan toistaiseksi niiden puhujamäärät ja resurssit eivät ole riittäneet võron kaltaiseen menestystarinaan.

[13] Ravilan koko sitaatti ansaitsee tulla ikuistetuksi tähän (1959: 183–184): ”Niin selvää kuin esim. onkin, että pohjois- ja eteläviro muodostavat niin läheisen yhteyden, että niiden tieteellinen käsittely voidaan luontevasti suorittaa yhdessä, ei tämä vielä merkitse sitä, että ne todella olisivat ilman muuta johdettavissa yhteisestä kantavirosta. Etelävirossa on näet eräitä piirteitä, jotka viittaavat vanhempaankin aikaan kuin myöhäiskantasuomeen. Muistettakoon merkillistä seikkaa, että eteläviro ainoana itämerensuomalaisten kielten joukossa tekee eron alkuperäisten *kt* ja *št* yhtymien käsittelyssä kaikkien muiden edellyttäessä myöhäiskantasuomalaista *ht* yhtymää kummassakin tapauksessa. Jotakin peräti vanhaa on siis etelävirossa voinut säilyä, vaikka sitten varsinainen virolaisuus onkin peittänyt suurimman osan allensa.”

kieliä ja osin myös murteita luetellessaan vaivaudu mainitsemaan edes eteläviroa itseään saati sen erityisasemaa (Lehtinen 2007: 14–18, 155–156).

Kului kokonaiset kolme vuosikymmentä ennen kuin Sammallahden ehdottama eteläviron varhainen haarautuminen sai lopulta suomalaistukea yllättävimmältä mahdolliselta taholta eli minulta itseltäni (Kallio 2007, 2014). Sittemmin olen julkaissut artikkelit myös vanhasta kirjaetelävirosta (Kallio 2018) ja leivusta (Kallio 2021) lähinnä siksi, että kummallakaan ei ole enää äidinkielisiä puhujia. Nimittäin nyt kun Pajusalu on kouluttanut kokonaisen sukupolvellisen äidinkielisiä võrolaisia lingvistejä, itse en ikinä rohkenisi Santeri Junttilan tavoin julkaista artikkelia võrosta ja vieläpä võroksi (Junttila 2018). 2000-luvun suomalainen eteläviron tutkimus onkin toistaiseksi rajoittunut meihin kahteen, mutta on vain ajan kysymys, että tilanne muuttuu kiitos Pajusalun, Junttilan sekä äidinkielisten võrolaisten Sulev Ivan, Evar Saaren ja Helen Pladon Helsingin yliopistossa viime vuosina järjestämien eteläviron ja võron peruskurssien.

Lopuksi

En kirjoittanut tätä artikkelia kehuskellakseni suomalaisten saavutuksilla eteläviron tutkimuksessa vaan muistuttaakseni tutkijoita ympäri maailman siitä, että suomalaiset arkistot ovat yhä pullollaan eteläviroa koskevia julkaisemattomia aineskokoelmia. Niin elinvoimainen kuin võron kieli tänään onkin, vanhat pitäjänmurteet ovat silti paljolti tasoittuneet, jolloin niistä kiinnostuneen kannattaa huomioida vanhimpien kattavien murreaineistojen sijaitsevan Suomessa eikä Virossa. Suomalaiset arkistot saattavat sitä paitsi tarjota jopa suoranaisia sensaatioita kuten saksalaisen Tobias Weberin äskettäin jälleenlöytämät kauan sitten hävinneiksi luullut Ojansuun vuoden 1914 fonografitallenteet kraasnasta (Weber 2021b: 86–88). ”*Otʒke / sis sahde löidma*”, neuvoivat jo muinaiset etelävirolaiset (*Wastne Testament* 1686: 138).

Kirjallisuus

Ahlqvist, August 1855. Wiron Nykyisemmästä Kirjallisuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ahlqvist, August 1869. Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia viron, karjalan, vatjan, vepsän ja liivin kielillä suomalaisten sanastojen kanssa. Helsinki: J. Simeliuksen perillisten kirjapaino.

Castrén, Matthias Alexander 1839. De affinitate declinationum in lingua Fennica, Esthonica et Lapponica. Helsingfors: Frenckell.

Driem, George van 2001. Languages of the Himalayas. Leiden: Brill.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–VI, 1994–2019. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. https://www.eki.ee/dict/ems/.

Grünthal, Riho 2018. Soome lingvistid eesti keele jälil. – Oma Keel 36, 10–19.

Gutslaff, Johannes 1648. Observationes grammaticæ circa linguam esthonicam. Dorpat: Johannes Vogel.

Haltsonen, Sulo 1961. August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854–1855. – Virittäjä 65 (1), 62–72.

Hupel, August Wilhelm 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig: J. F. Hartknoch.

Hurt, Jakob 1886. Die estnischen Nomina auf -ne purum. Helsingfors: Frenckell.

Ikola, Niilo 1932. Eteläviron verbien persoonapäätteistä. (= Suomi V:13.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ikola, Osmo 1982. Etelävirolainen käsikirja vuodelta 1691: Lisä virolaisen varhaiskirjallisuuden historiaan. – Sananjalka 24 (1), 97–120.

Itkonen, Terho 1975. Suomen ja eteläviron sandhiongelmia. – Virittäjä 79 (4), 371–388.

Itkonen, Terho 1983a. Pitkän virkotien kokija: Aineksia 75-vuotiaan Lauri Postin tutkijankuvaan. – Virittäjä 87 (1), 1–21.

Itkonen, Terho 1983b. Välikatsaus suomen kielen juuriin. – Virittäjä 87 (2; 3), 190–229; 349–386.

Itkonen, Terho 1995. E. A. Tunkelon syntymästä 125 vuotta. – Virittäjä 99 (4), 566–582.

Iva, Sulev 2007. Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 20.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Junttila, Santeri 2018. Mille *maq kiŕoda* nõrgahn astmõhn aq *saq kiŕotat* tugõvahn? – Valitsõmisjaotusõst keeleaoluuni. Toim Jüvä Sullõv. (= Võro Instituudi toimõndusõq 33.) Võro, 107–117.

Kallio, Petri 2007. Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Sámit, sánit, sátnehámit: Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007. Toim Jussi Ylikoski, Ante Aikio. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 229–249.

Kallio, Petri 2014. The Diversification of Proto-Finnic. – Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland. Eds. Joonas Ahola, Frog, Clive Tolley. (= Studia Fennica Historica 18.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155–168.

Kallio, Petri 2018. Vanhan kirjaeteläviron äännehistoriaa. – Valitsõmisjaotusõst keeleaoluuni. Toim Jüvä Sullõv. (= Võro Instituudi toimõndusõq 33.) Võro, 118–144.

Kallio, Petri 2021. The Position of Leivu. – Uurimusi lõunaeesti keelesaartest / Studies on the South Estonian language islands (Leivu, Lutsi, Kraasna). Toim Uldis Balodis, Karl Pajusalu (= Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 12 (2)). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 123–143.

Karlsson, Fred 2000. E. N. Setälä vaarallisilla vesillä: Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 765.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kasik, Reet 2001. Johdatus viron kielen tutkimukseen. (= Castrenianumin toimitteita 55.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Kettunen, Lauri 1914. Miten eteläviron aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä? – Virittäjä 18, 145–150.

Kettunen, Lauri 1929/1962. Eestin kielen äännehistoria. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 156.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kettunen, Lauri 1933. Über einen „südestnischen Beitrag zur Stufenwechseltheorie“ und über die Theorie selbst. – Liber semisaecularis Societatis Fenno-Ugricae. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 67.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 200–206.

Kettunen, Lauri 1945. Tieteen matkamiehenä: Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918. Porvoo: WSOY.

Kettunen, Lauri 1948. Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä: Murrosvuodet 1918–1924. Porvoo: WSOY.

Kettunen, Lauri 1960. Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960. Helsinki: Kauppakirjapaino Oy.

Koponen, Eino 1993. Viron murresanaston etelävirolainen komponentti: Sanaston alkuperän tarkastelua ja itämerensuomalaista sananmuodostusoppia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Koponen, Eino 1998. Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 230.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Korhonen, Mikko 1986. Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918. (= The history of learning and science in Finland 1828–1918, 11.) Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

Koski, Mauno 1995. Suomen ja viron kontrastiivista tarkastelua 1600-luvulla. – Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. Toim Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1.) Tartu, 57–80.

Krohn, Julius 1872. Wiron kielioppi suomalaisille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtinen, Tapani 1985. Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako? Suomen murteiden rakennetyypistä *minä (sinä, hän) viedään* ja eteläviron persoonallisesta passiivista. – Virittäjä 89 (3), 270–289.

Lehtinen, Tapani 2007. Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaissuomeen. (= Tietolipas 215.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnrot, Elias 1841–1842. Bidrag till Finska Språkets Grammatik. – Suomi 4/1841, 11–39; 5/1841, 29–47; 4/1842, 36–44.

Lönnrot, Elias 1853. Några ord om finskans, estniskans och lappskans inbördes förhållande. – Litteraturblad 7, 328–338.

Lönnrot, Elias 1990. Valitut teokset 1. Kirjeet. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 510.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mela, Marjo 2001. Latvian virolaiset: Historia, kieli ja kulttuuri. (= Bibliotheca Historica 69.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mets, Mari, Anu Haak, Triin Iva, Grethe Juhkason, Mervi Kalmus, Miina Norvik, Karl Pajusalu, Pire Teras, Tuuli Tuisk, Lembit Vaba 2014. Lõunaeesti keelesaarte tekstid. (= Eesti murded IX.) Toim Ellen Niit. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool.

Niit, Heldur 1986. Lisaandmeid Elias Lönnroti Eestis käigu kohta. – Keel ja Kirjandus (6; 7), 321–329; 403–411.

N.N. 1914. Ojansuu, Heikki August (s. 1873). – Tietosanakirja 6, 1473.

N.N. 1938. Emakeele Seltsi murdetekstid. Kraasna murdetekste ja muid märkmeid. Kopeeritud Heikki Ojansuu 1911. või 1912. a. reisu ülestähendustest. Tallinn: Eesti Keele Instituut. http://emsuka.eki.ee/view/book/78/0.

Ojansuu, Heikki 1912a. Ein südestnischer Beitrag zur Stufenwechseltheorie. – Finnisch-ugrische Forschungen 12, 147–149.

Ojansuu, Heikki 1912b. Virolaiset siirtokunnat lättiläisalueella, niiden lähtöpaikka ja -aika. – Suomalainen Tiedeakatemia: Esitelmät ja pöytäkirjat 1912, 7–26.

Ojansuu, Heikki, Gustav Suits 1919. Viron kieli ja kirjallisuus. – Tietosanakirja 10, 1352–1372.

Pajusalu, Karl 1996. Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. (= Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku 54.) Turku: University of Turku.

Petraeus, Aeschillus 1649. Linguæ finnicæ brevis institutio. Aboa: Petrus Wald.

Pitkäranta, Reijo 2004a. Gyldenstolpe, Michael (1608/1609–1670). – Suomen kansallisbiografia 3, 377–380.

Pitkäranta, Reijo 2004b. Justander, Ericus (1623–1678). – Suomen kansallisbiografia 4, 527–528.

Porthan, Henrik Gabriel 1801. De præcipuis dialectis linguæ Fennicæ. Aboa: Officina Frenckelliana.

Posti, Lauri 1961. Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä. – Virittäjä 65 (4), 351–366.

Posti, Lauri 1964. E. N. Setälän kirjeitä Antti Jalavalle vuosilta 1888–1889. – Memoria saecularis E. N. Setälä 27.II.1964. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 135.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1–58.

Ravila, Paavo 1959. Kantakieli kielihistorian peruskäsitteenä. – Virittäjä 63 (1-2B), 181–189.

Remes, Hannu 2008. August Ahlqvist ja viron kieli. – Lähivertailuja 18. Toim Helle Metslang, Riho Grünthal. (= Uralica Helsingiensia 1.) Helsinki, 176–189.

Remes, Hannu 2015. Elias Lönnrotin Viron-matka 1844. – Bibliophilos 74, 17–21.

Remes, Hannu 2019. Viron kielen opetuksen ja tutkimuksen alkuvaiheita Suomessa. – Emakeele Seltsi aastaraamat 64, 168–191. https://dx.doi.org/10.3176/esa64.06.

Sammallahti, Pekka 1977. Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – Virittäjä 81 (2), 119–136.

Se Wsi Testamenti 1548 = Se Wsi Testamenti. Stockholm: A. Laurentsson.

Setälä, Emil Nestor, 1890–1891. Yhteissuomalainen äännehistoria I–II: Konsonantit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sjögren, Anders Johan 1850. Zur Ethnographie Livlands. – Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie impériale des Sciences de St.-Pétersbourg VII, 1–26, 33–45, 49–70.

Sjögren, Anders Johan 2020. Allmänna Ephemerider: Dagböckerna 1806–1855. Helsinki: Kansalliskirjasto.

Snellman, Johan Vilhelm 1992–1998. Samlade arbeten 1–12. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Stahl, Heinrich 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach. Reval: Chr. Reusner der älter.

Suhonen, Seppo 1989. F. J. Wiedemann ja Heikki Ojansuu leivun murteen tutkijoina. – Ferdinand Johann Wiedemannin muisto. Toim Seppo Suhonen. (= Castrenianumin toimitteita 31.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 39–52.

Suhonen, Seppo 1990. Virolaisen Leivun murteen lättiläispiirteitä. – Nyelvtudományi Közlemények 91, 213–219.

Suhonen, Seppo 1997a. Setu verbi probleeme. – Lähivertailuja 9. Toim Riho Grünthal, Reet Kasik. (= Castrenianumin toimitteita 53.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 47–52.

Suhonen, Seppo 1997b. Mõned Leivu murde jooned. – Õdagumeresoomõ lõunapiiŕ. Läänemeresoome lõunapiir. Itämerensuomen eteläraja. Toim Karl Pajusalu, Jüvä Sullõv. (= Võro Instituudi toimõtisõq 1.) Võro, 102–103.

Suhonen, Seppo 1999. Heikki Ojansuu eteläviron merkitsijänä. – Lähivertailuja 10. Toim Lembit Vaba, Heikki Hurtta. (= Folia Fennistica & Linguistica 23.) Tampere, 83–88.

Suhonen, Seppo 2002. Kuidas määratleda Lõuna-Eesti keelelist staatust? – Lähivertailuja 12. Toim Reet Kasik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 19.) Tartu, 105–112.

Suhonen, Seppo 2006. Ojansuu, Heikki (1873–1923). – Suomen kansallisbiografia 7, 316–317.

Tóth, Szilárd Tibor 2019. Tartu kirjakeele raamid Johannes Gutslaffi grammatikast (1648) „Kodolaste raamatuni“ (1913). (= Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 52.) Tallinn: Tallinna Ülikool.

Tunkelo, E. A. 1923. † Prof. Heikki Ojansuu. – Virittäjä 27, 2–7.

Tunkelo, E. A. 1944. Eteläviron ja liivin verbien taivutuksesta. – Virittäjä 48, 271–288.

Viikberg, Jüri 2020. Eesti murrete grammatika. (= Eesti keele varamu VIII.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Viitso, Tiit-Rein 1978. The history of Finnic *õ* in the first syllable. – Советское финно-угроведение 14, 86–106.

Virtaranta, Pertti 1973. Heikki Ojansuu (1873–1923). – Sananjalka 15, 211–233.

Virtaranta, Pertti 1983. Lähisukuisten kielten tutkijoita. – Sata vuotta suomen sukua tutkimassa: 100-vuotias Suomalais-ugrilainen Seura. Toim Mikko Korhonen, Seppo Suhonen, Pertti Virtaranta. Espoo, 175–254.

Wastne Testament 1686 = Meije Issanda Jesusse Kristusse Wastne Testament. Riga: Johann Georg Wilcken.

Weber, Tobias 2021a. A linguistic analysis of Heikki Ojansuu's phonograph recordings of Kraasna. – Uurimusi lõunaeesti keelesaartest / Studies on the South Estonian language islands (Leivu, Lutsi, Kraasna). Toim Uldis Balodis, Karl Pajusalu (= Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 12 (2)). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 343–390.

Weber, Tobias 2021b. Philology in the folklore archive: Interpreting past documentation of the Kraasna dialect of Estonian. – Language Documentation and Description 21, 70–100.

Wexionius, Michael Olai 1650. Epitome descriptionis Gothiæ, Sueciæ, Fenningiæ et subiectarum provinciarum. Aboa: Petrus Wald.

Wichmann, Yrjö 1924. † H. Paasonen (1865–1919), K. F. Karjalainen (1871–1919), Heikki Ojansuu (1873–1923). – Anzeiger der Finnisch-Ugrische Forschungen 16, 69–78.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1864. Versuch ueber den Werroehstnischen Dialekt. St. Peterburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Peterburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1875. Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St.-Pétersbourg: Académie Impériale des sciences.

Wiik, Kalevi 1988. Viron vokaalisointu. (= Suomi 140.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wiik, Kalevi 1998. Lõunaeesti sünniteooriatest. – Lõunaeesti keelest ja kiräkeelest. Toim Nele Reimann, Tõnu Tender. (= Võro Instituudi toimõtisõq 3.) Tartu-Võro, 18–38.

Wiik, Kalevi 1999. Etelä-Viron murrerajat. – Õdagumeresoomõ veeremaaq. Toim Karl Pajusalu, Tõnu Tender. (= Võro Instituudi toimõtiseq 6.) Võro, 93–114.

Petri Kallio: Finns researching South Estonian

While North Estonian studies began in Finland as early as 1650, South Estonian long remained unknown to Finns for obvious geographical reasons. Although Elias Lönnrot had already visited Võru County in 1844, the very first Finnish scholar to make an important contribution to South Estonian studies was A. J. Sjögren who in 1850 correctly classified Leivu as a dialect of South Estonian. The earliest Finnish linguists to conduct fieldwork among South Estonians were E. N. Setälä in 1889 and E. A. Tunkelo in 1900, but they were soon overshadowed by Heikki Ojansuu who, during his three fieldwork trips in 1910–1914, produced as many as 2000 handwritten pages on Võro, Seto, Tartu, Mulgi, Leivu, Lutsi, and Kraasna, thus making him both the first and the last linguist in the world to document all the seven South Estonian vernaculars. Due to his untimely death, however, his linguistic materials remain largely unpublished. Among his students Lauri Kettunen and Niilo Ikola occasionally discussed South Estonian, but in general South Estonian studies were scarce in Finland until Seppo Suhonen and Eino Koponen turned a new page, the former supervising and the latter defending the only Finnish doctoral thesis so far on South Estonian in 1998.

Petri Kallio: Suumlasõq lõunõeesti kiilt uuŕman

Ku põh´aeesti keele uuŕminõ naaś Soomõn pääle jo 1650. aastagal, sis lõunõeesti kiil jäi suumlaisi jaos kavvas aos tundmaldaq. Tuul ommaq muidoki selgeq maatiidüslidseq põhjusõq. Kuiki Elias Lönnrot oll´ Võromaal käünüq jo 1844. aastagal, oll´ edimäne suumlanõ, kiä and´ uma tähtsä pannusõ lõunõeesti keele uurmistõ, A. J. Sjögren, kiä 1850. aastagal määräś õigõhe leivu ütes lõunõeesti keele murdõs. Edimädseq soomõ keeletiidläseq, kiä teiq lõunõeestläisi hulgan välätöid, olliq E. N. Setälä 1889. ja E. A. Tunkelo 1900. aastagal. Nä jäiq siski pia Heikki Ojansuu varjo, kiä ummi 1910–1914 kolmõ välätöiekäügiga koŕaś tervehe 2000 käsikirälehekülge võro, seto, tarto, mulgi, leivu, ludsi ja kraasna kiilt. Tuu tekk´ timäst maailma edimädse ja viimädse keeletiidläse, kiä om üles kirotanuq kõiki säidsend lõunõeesti keelevarianti. Et tä varra ärq kuuli, sis ommaq timä keelmatõrjaaliq siski inämbältjaolt jäänüq vällä andmaldaq. Timä tudõngidõ hulgast Lauri Kettunen ja Niilo Ikola arodiq sakõstõ lõunõeesti keele asjo üle, a või üteldäq, et lõunõeesti kiili uuŕmisõq olliq Soomõn harvaq kooniq Seppo Suhoneni ja Eino Koponenini, kiä kääniq taa ala pääl vahtsõ leheküle. Naist edimäne juhend´ ja tõõnõ kaitsõ tooniqmaaniq ainugõsõ soomõ doktoriväütekirä lõunõeesti kiili ala pääl 1998. aastagal.